

सञ्चार क्षेत्रको दण्डहीनताको अन्त्य र राजनीतिक दलको भूमिका

सञ्चार क्षेत्रको दण्डहीनताको अन्त्य र राजनीतिक दलको भूमिका

फ्रीडम फोरम

थापाथली, काठमाडौं, नेपाल

पोष्ट बक्स: २४२९२

फोन: ४१०२०३०/४१०२०२२

इमेल: info@freedomforum.org.np

www.freedomforum.org.np

संक्षिप्त पृष्ठभूमि :

२०४६ सालमा बहुदलीय प्रजातन्त्रको स्थापनापछि २०४७ सालमा जारी भएको संविधानले अभिव्यक्ति तथा प्रेस स्वतन्त्रता पूर्ण रूपमा सुनिश्चित गर्‍यो । अभिव्यक्ति तथा प्रेस स्वतन्त्रताको हिसाबले वि सं २०४७ सालको संविधान दक्षिण एसियामा नै उत्कृष्ट थियो ।

तर, त्यो स्वतन्त्र र निर्भिक वातावरण लामो समयसम्म टिक्न सकेन । २०५२ फागुन १ गते जनयुद्धको नाममा माओवादीले सशस्त्र द्वन्द्वको शुरुवात गरेलगत्तै पत्रकारितामाथि कालो बादल मडारिन थाल्यो । जब माओवादीको हिंसात्मक गतिविधि विस्तार हुँदै गयो, त्यसलाई नियन्त्रण गर्नका लागि सुरक्षाकर्मीहरू परिचालन हुन थाल्यो । फलस्वरूप, पत्रकारिता राज्य र तत्कालिन माओवादीको दोहोरो आक्रमणको चपेटामा पर्‍यो । पत्रकारहरू मारमा पर्न थाले ।

पत्रकारितामाथिको आक्रमण, धम्की र दबावमा मात्र सिमित रहेन, द्वन्द्वको विस्तारसँगै पत्रकारमाथि भौतिक आक्रमणहरू पनि हुन थाल्यो । २०६३ सालमा शान्ति सम्झौतापछि माओवादी द्वन्द्वको अन्त्य भयो । राज्य र तत्कालिन माओवादीबाट हुने प्रत्यक्ष आक्रमणमा कमी आयो, तर त्यसपछि पनि मिडियामाथिको

आक्रमणमा कमी आएन । त्यसलगत्तै भएको मधेश आन्दोलनको समयमा पनि पत्रकारहरू आक्रमणको निशानामा परे ।

त्यति मात्र होइन, विभिन्न सशस्त्र समूह र शान्तिपूर्ण राजनीतिमा रहेका राजनीतिक दलका युवा संगठनहरू, प्रहरी प्रशासन, कर्मचारी, व्यापारिक र अन्य अपराधिक समूहहरूले पत्रकारमाथि आक्रमण गरिरहे । तर, पत्रकारमाथि भएका आक्रमणको विषयमा न त विस्तृतरूपमा छानबिन भएको छ न त दोषीलाई कारवाहीको कठघरामा ल्याइएको छ । यसले गर्दा आक्रमणकारीको मनोबल बढेको छ भने सञ्चारकर्मीको मनोबल गिरेको छ । दण्डहीनताको अन्त्यको लागि फ्रिडम फोरमले विगत १० वर्ष देखि निरन्तर रूपमा खबरदारी गरिरहेको छ । तर, राजनीतिक दलहरूले यस विषयलाई आफ्नो प्राथमिकतामा राख्न सकेका छैनन् ।

कति पत्रकार मारिए, कति वेपत्ता भए ?

नेपाल पत्रकार महासंघका अनुसार सशस्त्र द्वन्द्व शुरु भए यता ३६ जना पत्रकार मारिएका छन् भने ४ जना वेपत्ता भएका छन् । तर, फ्रिडम फोरमले गरेको एक अध्ययन अनुसार यस अवधिमा २३ जना पत्रकार मारिएका छन् भने ५ जना पत्रकार अभै वेपत्ता छन् । यस अध्ययनमा समेटिएका २३ जना हत्या

भएका र ५ वेपत्ता भएका पत्रकार/सञ्चारकर्मीमध्ये हत्यासँग सम्बन्धित आठवटा र वेपत्ता भएका एकजनाको मुद्दा अदालत पुगेको पाइएको छ । यसमध्ये हत्यासँग सम्बन्धित पाँचवटा मुद्दामा स्थानीय अदालतहरूले फैसला गरिसकेका छन् । दुईवटा मुद्दा स्थानीय अदालतमा अभै विचाराधीन छन् ।

एउटा मुद्दा सरकारले फिर्ता लिएको छ । त्यस्तै विगतमा अदालतमा विचाराधीन रहेको वेपत्तासम्बन्धी एक मुद्दा सरकारले फिर्ता लिए पनि पछि सरोकारवालाहरूको दबावमा पुनः अदालतसम्म पुगेको थियो । यहाँ यी सबै मुद्दाको अवस्थालाई छुट्टाछुट्टै शीर्षकमा प्रस्तुत गरिएको छ । यति मात्र होइन, मधेश आन्दोलनको समयमा र त्यसपछि पनि पत्रकारहरू माथि आक्रमण भइरहेको छ । द्वन्द्वोत्तरकालमा पनि पत्रकार/सञ्चारकर्मी मारिने र दोषीले उन्मुक्ति पाइरहने कार्यवाट दण्डहीनताले निरन्तरता पाइरहेको स्पष्ट हुन्छ । जनयुद्धकालमा मारिने पहिलो पत्रकार कालिकोट जिल्लाका नवराज शर्मा हुन् । उनी जिल्लाबाट निस्कने कदम सप्ताहिकका सम्पादक थिए । उनलाई तत्कालीन नेकपा माओवादीका कार्यकर्ताले अपहरणपश्चात् हत्या गरेका थिए । पत्रकार मारिएका र वेपत्ता पारिएका कतिपय घटनाहरू अहिले सत्यनिरुपण र मेलमिलाप आयोगमा दर्ता गरिएका छन् ।

नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता

पत्रकारको सुरक्षाको प्रश्न हाम्रो आन्तरिक विषय मात्र होइन । संयुक्त राष्ट्रसंघको एक सदस्य र पछिल्लो समयमा संयुक्त राष्ट्रसंघको मानव अधिकार परिषद्मा हाम्रो प्रभावकारी उपस्थितिले हामीलाई थप जिम्मेवार समेत बनाएको छ । त्यसैले नेपालमा पत्रकारको लागि सुरक्षित वातावरण छ भन्ने सन्देश दिनको लागि हामीले अहिले कायम रहेको दण्डहीनताको अवस्थालाई तत्काल अन्त्य गर्न आवश्यक छ । पछिल्लोपटक सन् २०१७ को नोभेम्बर १३ मा संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाले पत्रकारको सुरक्षासम्बन्धी एक प्रस्ताव पारित गरेको छ जसलाई कार्यान्वयन गर्नु नेपालको पनि दायित्व हो । सो प्रस्तावमा पत्रकारिता क्षेत्रको दण्डहीनता, भविष्यमा पत्रकारमाथि हुने आक्रमण रोक्नका लागि यस अगाडि आक्रमणमा संलग्न रहेकाहरूलाई कानुनी कठघरामा ल्याउन आवश्यक भएको र यतिवेला यो विषय विश्वकै पत्रकारिताको एउटा महत्वपूर्ण चुनौती भएको उल्लेख गरिएको छ । नेपाल, इराक, पाकिस्तान र दक्षिण अफ्रिकामा पहिलो चारणमा पत्रकारको सुरक्षासम्बन्धी परियोजना समेत राष्ट्रसंघीय निकाय युनेस्कोले लागू गरेको छ ।

के हो दण्डहीनता ?

पत्रकारिता क्षेत्रमाथिको आक्रमण विश्वभरी नै एक प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ । सामान्य अर्थमा भन्नुपर्दा कुनै पनि

आक्रमण र अपराधमा संलग्नलाई कानुनी कठघरामा उभ्याउन नसक्नु नै दण्डहीनता हो । अपराधमा संलग्नलाई राजनीतिक संरक्षण र अन्य विभिन्न कारणले कानुनी दायरामा नल्याउँदा त्यस्ता आक्रमणमा संलग्न र अरुको पनि मनोबल बढ्ने र उनीहरूले अझै आक्रमण गर्ने प्रवृत्ति संसारभरी नै देखिएको छ । यदि दण्डहीनतालाई कायम राख्ने हो भने द्वन्द्वमा मात्र होइन अन्य सामान्य अवस्थामा समेत पत्रकारमाथि आक्रमण हुने जोखिम बढ्छ । त्यसैले नयाँ संविधान जारी भएर हामी स्थायित्वको बाटोमा लम्कँदै गर्दा हामीले यो विषयलाई गम्भीर रूपमा नलिने हो भने त्यसले मिडिया क्षेत्रलाई नै असर गर्छ । त्यसैले राजनीतिक दलहरू साँच्चिकै प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको रक्षाको लागि प्रतिबद्ध छन् भने उनीहरूले दण्डहीनताको विषयलाई प्राथमिकतामा राख्न र त्यसलाई तत्काल समाधान गर्न आवश्यक छ ।

हाम्रो प्रयास

द्वन्द्वकालमा मारिएका पत्रकारका परिवार र आफन्तलाई न्याय दिन तथा सत्य तथ्य पत्ता लगाउन सम्बन्धित निकायलाई दबाव दिनका लागि फ्रिडम फोरमले विभिन्न कार्यक्रमहरू संचालन गरिरहेको छ । हामी आफन्त र परिवारको घरसम्म पुगेर उनीहरूका माग र व्यथा संकलन गरिरहेका छौं । यसै

क्रममा हामीले द्वन्द्वमा मारिएका पत्रकारहरूको पीडा र त्यसलाई कसरी सम्बोधन गर्ने भन्ने विज्ञहरूको भनाई समेटेर एक भिडियो सामाग्री नै तयार पारेका छौं । यसको बारेमा हामीले विस्तृत अनुसन्धान नै गरेर त्यसलाई सार्वजनिक गरेका छौं । साथै, यस विषयमा राजनीतिक दल र विभिन्न सरोकारवाला निकायहरूको सहभागितामा विभिन्न दबावमुलक कार्यक्रमहरू गर्दै आएका छौं । यसका साथै फ्रिडम फोरमले विगत १० वर्षमा मिडियामाथि भएका आक्रमणहरूको बारेमा अभिलेख अद्यावधिक समेत गरिरहेका छौं ।

के गर्न सक्छन राजनीतिक दलहरूले ?

दण्डहीनताको अन्त्यको लागि राजनीतिक दलहरूको भूमिका निकै महत्वपूर्ण हुन्छ । तर, शान्ति सम्झौतापछिका विभिन्न दस्तावेज र आन्तरिक दस्तावेजहरूमा यो कहिल्यै पनि प्राथमिकतामा परेन । यदि राजनीतिक दलहरूले यस विषयमा बोलेमा यसले दण्डहीनताको विपक्षमा जनमत तयार पार्न सहयोग गर्दछ, र पत्रकारहरूको मनोबल समेत उच्च हुने गर्दछ । राजनीतिक दलहरूले यस विषयमा यसरी सहयोग गर्नसक्छन्:

- संघीय संसदमा यस विषयलाई सार्वजनिक महत्वको प्रस्तावको रूपमा विषय उठाएर
- प्रादेशिक संसदमा यो विषयमा छलफल चलाएर

- प्रत्येक राजनीतिक दलले द्वन्द्वकालमा पत्रकारविरुद्ध भएका हिंसाको विषयमा न्यायिक छानबिनको लागि दबाव दिएर
- स्थानीय सरकारले पीडित पत्रकारका परिवारलाई सहयोग गरेर
- द्वन्द्वकालमा मारिएका पत्रकारका परिवारका सदस्यलाई यो विषय उठान गर्न सहयोग गरेर
- संक्रमणकालीन न्यायिक संरचनाहरूलाई जवाफदेही बनाउन निगरानी गरेर
- पत्रकारिता क्षेत्रको दण्डहीनताको अन्त्यका लागि कानून बनाउन पहल गर्नसक्छन्
- पत्रकारको सुरक्षाको लागि निरन्तर पहल र खबरदारी गर्नसक्छन्

आफन्तको पिडा

द्वन्द्वकालमा मारिएका र वेपत्ता पारिएका पत्रकारका परिवार र आफन्त न्यायको अपेक्षा गरिरहेका छन्। हत्या गरिएका आफन्त न्यायको खोजीमा छन् भने वेपत्ता पारिवारका आफन्त के भएको हो यकिन थाहा पाउन चाहन्छन्। द्वन्द्वकालमा हत्या गरिएका तथा वेपत्ता पारिएका पत्रकारमध्ये केहीका आफन्तहरूको पीडा यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ।

नगेन्द्र उपाध्याय, नवराज शर्माका आफन्त: द्वन्द्वकालमा जिल्ला सदरमुकाम मान्मामा माओवादी र राज्यका सुरक्षाकर्मीहरु दुवै आउने गर्दथे । त्यतिवेला विस्थापित भएकाहरू गाउँ फर्कने क्रम शुरु भएको थियो । त्यही समयमा भिनाजू पनि गाउँ जानुभयो । गाउँ गईसकेपछिको तेस्रो दिनमा गम्भीर भनिने माओवादी नेताले केही बुझ्नु छ भनेर बोलाउनुभयो, उहाँको अपहरण यसरी भयो । मैले माओवादीले काठले पेलेर उहाँलाई निकै यातना दिएको देखे । पाखुरा र खुट्टाको तल्लो भागमा ब्लेडले चिरेर नुन खुर्सानी दलिएको थियो । कालिकोटमा पनि नवराज शर्मालाई किन माय्यौ भनेर उनीहरूले पर्चा टाँसेपछि मात्र हत्याको विषयमा थाहा भएको हो । हत्या भएको ठाउँमा अहिलेसम्म कोही पुग्न सकेको छैन, हामीले लास उत्खनन समेत गर्न पाएका छैनौं । न सास देख्न पायौं, न लास नै ।

बसन्त रोका मगर, झोरा, धनवहादुर रोका: आज नजाउँ बावु भन्दा भन्दै जर्वरजस्ती गए । उसको अफिस जाने समयमा बाटोमा नै समातेर लगे । लगेको ६, ७ महिनामा मारे । उहाँलाई कहाँ लगेर मारियो भन्ने अहिलेसम्म पत्तो पाएको छैन । मेरो बाबालाई कसले कता लगे कसैले खोजेर सहयोग गरौस भन्ने मेरो आशा र आग्रह छ ।

गंगादेवी थापा, आमा डेकेन्द्र थापा: साल कहिले भन्ने विर्सिसकेकी छु । असारमा अपहरण भएको हो मेरो छोराको । असारको २ गते म कहाँ आएर आमा रोटी खान्छु भनेको थियो । रोटी तरकारी खाएर गएको त्यसपछि आएको छैन, पछि १२ गतेबाट उसलाई वेपत्ता बनाएछन् । खबर भन्दा पनि एउटा मान्छे आएको थियो जसलाई म चिन्दैन । पछि गाडेको ठाउँ देखाइदिएछन् र खोतल्दा हड्डी मात्र भेटियो । मेरो कान्छोले सर्तबाट दाईको लास यही हो भनेर चिनेछ ।

तृष्णा आचार्य, छोरी देव कुमार आचार्य : मेरो बुबा आफ्नो विचारमा एकदमै प्रष्ट हुनुहुन्थ्यो त्यसैले उहाँलाई मारियो । यतिवेला हामी न्यायको खोजीमा छौं, तर न्याय पाइएको छैन ।

हाम्रा आग्रह

- दण्डहीनता अन्त्यका लागि रणनीति बनाउ
- वाक, प्रकाशन तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामाथिको आक्रमण दण्डनीय अपराध अन्त्य गर
- अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामाथि हुने सबै प्रकारको हिंसा बन्द गर्ने प्रतिवद्धता व्यक्त गर
- सबै प्रकारको हिंसा प्रति सरकारलाई उत्तरदायी बनाउन सहयोग गर

- अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामाथिको अधिकार कुण्ठित गर्ने सबै प्रकारको अपराधकर्मलाई दण्डित गर
- स्वतन्त्र अभिव्यक्तिको सुरक्षा, नागरिक स्वतन्त्रताको रक्षा गर
- पत्रकार विरुद्ध हुने सबै किसिमका अपराधको अन्त्य गर
- महिला पत्रकारलाई सम्मान गर । महिलाको स्वतन्त्र आवाजलाई रोक, छेक गर्नु दण्डनीय अपराध हो
- हिंसा पीडित पत्रकार प्रति संवेदनशील होउ
- पत्रकार विरुद्ध हिंसा गर्ने अपराधीलाई उन्मुक्ति नदेउ
- पत्रकार विरुद्ध हिंसा रोक्न स्वतन्त्र कार्यदल बनाउ
- हिंसा पीडित पत्रकार र तिनका परिवारलाई न्यायिक, आर्थिक तथा मानसिक उपचार सुनिश्चित गर, पत्रकारका विरुद्धका अपराधमा संलग्नलाई कानुनी कारबाही गर
- अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको रक्षा गर्न पत्रकारहरूलाई सुरक्षाको प्रत्याभुति गर
- पत्रकारिता पेशालाई असुरक्षित बनाउने सबै प्रकारका कृत्यहरूलाई दण्डको भागीदार बनाउ
- पत्रकार विरुद्ध हिंसा गर्नेले सजाय पाउने पद्ध
- पत्रकारको सुरक्षाको पहिलो आधार-अपराध नियन्त्रणमा प्रो-एक्टिभ सरकार
- अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको आधार-पत्रकारलाई सुरक्षा दिन सक्षम सरकार

- पत्रकार सुरक्षासम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार संयन्त्रको कार्यान्वयन गर
- अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता रक्षा गर्न स्वतन्त्र संयन्त्र बनाउ
- सुरक्षा निकायको सबलता-पत्रकार सुरक्षामा अब्बल
- सुरक्षित पत्रकारिता-प्रजातन्त्रको सफलता
- आजको उन्नत सभ्यता : स्वतन्त्र अभिव्यक्ति र सुरक्षित पत्रकारिताको रक्षा

फ्रिडम फोरम

थापाथली, काठमाडौं, नेपाल

पोष्ट बक्स: २४२९२

फोन: ४१०२०३०/४१०२०२२

इमेल: info@freedomforum.org.np

www.freedomforum.org.np